

Anna Petlak*

 <https://orcid.org/0000-0002-9765-8241>

Kroniki Aleksandra Gwagnina na Białorusi – studia, egzemplarze, wystawy – rekonesans¹

Streszczenie

Bazę badawczą niniejszego studium stanowią rozprawy i artykuły prasowe białoruskich autorów, dotyczące życia i twórczości Aleksandra Gwagnina, egzemplarze jego kronik – *Sarmatiae Europaeae descriptio* z 1578 roku i *Kroniki Sarmacyjej europejskiej* z 1611 roku, znajdujące się w bibliotekach Białorusi, oraz inicjatywy kulturalno-promocyjne, które w związku z postacią kronikarza zostały podjęte w tym kraju na przestrzeni ostatnich dwóch dekad. Przedstawione w artykule rozważania mają charakter rekonesansu.

Słowa kluczowe: Aleksander Gwagnin, kronika, Białoruś, historia i kultura książki

* Uniwersytet Łódzki, e-mail: anna.petlak@filologia.uni.lodz.pl

1 Praca naukowa dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu realizowanego przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki”, nr projektu 0209/NPRH9/H11/88/2021, tytuł: *Edycja krytyczna „Sarmatiae Europaeae descriptio” i „Kroniki Sarmacyjej europejskiej” Aleksandra Gwagnina*, całkowita wartość projektu 782 992 PLN.

Received: 30.03.2025. Verified: 29.04.2025. Accepted: 28.05.2025.

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki”. **Conflicts of interests:** None. **Ethical considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication. **The percentage share of the author in the preparation of the work is:** 100%. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

Chronicles of Alexander Gwagnin in Belarus – Studies, Copies, Exhibitions – Research Reconnaissance

Summary

The research base of this study consists of dissertations and press articles by Belarusian authors concerning the life and work of Alexander Gwagnin, copies of his chronicles – *Sarmatiae Europaeae descriptio* from 1578 and *European Sarmatian Chronicle* from 1611, held in Belarusian libraries, as well as cultural and promotional initiatives related to the figure of the chronicler undertaken in Belarus over the past two decades. The considerations presented in the article are of a reconnaissance nature.

Keywords: Alexander Gwagnin, chronicle, Belarus, history and book culture

Przedmiotem badań w niniejszym artykule są prace białoruskich autorów, dotyczące życia i twórczości Aleksandra Gwagnina, egzemplarze jego kronik – łacińskojęzycznej *Sarmatiae Europaeae descriptio* z 1578 roku i polskojęzycznej *Kroniki Sarmacyjej europejskiej* z 1611 roku – w bibliotekach Białorusi oraz inicjatywy kulturalno-promocyjne, które w związku z postacią kronikarza zostały podjęte w tym państwie na przestrzeni ostatnich 20 lat. Celem studium jest przedstawienie nieznanych na polskim gruncie śladów obecności kroniki i postaci jej autora na Białorusi².

Publikacje o kronikarzu i jego dziele ogłaszane przez polskich, ukraińskich i rosyjskich uczonych do początków XXI wieku szczegółowo przeanalizował ukraiński

2 Jedynie przy okazji omówienia poloników i innych zagranicznych starych druków w białoruskich bibliotekach i archiwach pojawiały się informacje o niektórych egzemplarzach kronik Gwagnina, a mianowicie o tych, które znajdowały się w zbiorach Białoruskiej Biblioteki Narodowej. Zob. np. L. Kowkiel, *Polskie księgozbiory i polonika w zbiorach białoruskich*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2017 (tom specjalny: *Polonika w zbiorach obcych*), s. 176–177 oraz M. Pidtypczak-Majerowicz, *Rarytasy bibliotek białoruskich*, <https://www.ebib.pl/2007/82/a.php?pidtypczak> [dostęp: 20.03.2025]. W roku 2011 w warszawskim „Roczniku Biblioteki Narodowej” ukazał się też artykuł w języku polskim białoruskiej badaczki, pracownika Biblioteki Narodowej Białorusi w Mińsku, bibliologa Galiny Kireevej, *Książki z nieświeskiej biblioteki Radziwiłłów w zbiorach Biblioteki Narodowej Białorusi* (t. 41, s. 61–66). Autorka również wspomina w nim o egzemplarzu kroniki Gwagnina z biblioteki w Mińsku (s. 63).

badacz Oleh Diachok³. W jego pracach znajdujemy też cząstkowe informacje dotyczące recepcji dzieł Gwagnina na Białorusi. Uczony wspominał o wypiskach i materiale ilustracyjnym z *Kroniki Sarmacyjej europejskiej* umieszczonych w IV rozdziale zbioru dokumentów dotyczących historii Witebszczyzny w XI–XIX wiekach – *Витебская старина* (*Vitebskaâ Starina*; Witebsk 1885), w części *Сказания иностранцев-современников* (*Skazaniâ inostrancev-sovremennikov*), napisanej przez białoruskiego historyka, archeologa i krajoznawcę Aleksieja Sapunowa. Odnotowuje również zamieszczony w 1916 roku w *Полоцко-Витебской старине* (*Polocko-Vitebskaâ Starina*) (wyd. 2, s. 325–329) przekład rozdziału *Sarmatiae Europaeae descriptio* (1581) na język rosyjski mówiący o uprawie ziemi przez Białorusinów – autorstwa tegoż Sapunowa⁴. Diachok informuje ponadto o siedemnastowiecznym przekładzie kroniki na język białoruski⁵. Autorem tłumaczenia – jak podaje rosyjski historyk literatury Aleksej Sobolewskij – jest Olechno Stankowicz⁶. Na tym etapie badań nie udało mi się ustalić, czy jest to tłumaczenie całej kroniki, czy jej części, ani tego, czy dotrwało ono do dzisiejszych czasów. W innych opracowaniach pojawia się też informacja, że kronika Gwagnina była jednym ze źródeł dla autorów *Kroniki mogilewskiej* (*Магілёўская хроніка*), która powstawała od XVII do XIX wieku i obejmowała lata 1526–1856⁷. Ta kwestia wymaga również dokładniejszych zbadania.

3 O. Diaczok, *Badania nad życiem i twórczością kronikarza Aleksandra Gwagnina – polska, rosyjska i ukraińska historiografia do połowy XX wieku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2012, t. 7, s. 163–183 oraz O. Diachok, *Doslidžennâ žyttâ i tvorčosti hronista Alessandro Gvan’ini vid seredini stolittâ* (pol’s’ka, ukraiń’s’ka i rosij’s’ka istoriografijâ), „Annales Universitatis Pedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria” 2020, t. 20, s. 142–153. Badacz poddał analizie bibliograficzne, historyczne, źródłoznawcze, literaturoznawcze prace oraz hasła z encyklopedii i publikacje źródeł, ukazując tym samym „proces sformowania się i rozwoju poglądów na życie i twórczość A. Gwagnina, ich asymilacji, dogmatyzacji niektórych punktów widzenia, w polskiej, rosyjskiej i ukraińskiej historiografii” (zob. O. Diaczok, *Badania nad życiem i twórczością kronikarza Aleksandra Gwagnina...*, s. 164).

Informacje dotyczące lokalizacji i cech egzemplarzy kroniki oraz recepcji dzieł Gwagnina na Litwie przedstawiłam podczas konferencji naukowej „Aleksander Gwagnin i jego kroniki” (Łódź, 16–17 września 2024). Zagadnienie to stanie się tematem osobnej rozprawy.

4 Zob. O. Diaczok, *Badania nad życiem i twórczością kronikarza Aleksandra Gwagnina...*, s. 174–175, 178.

5 Zob. O. Diachok, *Doslidžennâ žyttâ i tvorčosti hronista Alessandro Gvan’ini...*, s. 147.

6 Por. A.I. Sobolevskij, *Perevodnâ literatura Moskovskoj Rusi XIV–XVIII vekov: Bibliografičeskie materialy*, Tipografiâ Imperatorskoj Akademii Nauk, Sankt-Peterburg 1903, s. 78. Za wskazanie tej pracy jako źródła informacji o przekładzie serdecznie dziękuję Profesorowi Olehovi Diachokowi.

7 Zob. V. Čamârycki, *Magilëŭskaâ hronika*, [w:] *Vâlikae Knâstva Litoŭskae. Ęncyklapedyâ ŭ dvuh tamah*, galoŭny rêdaktar G.P. Paškoŭ, wyd. 2, t. 2: K–Â, Vydavectva «Belaruskaâ Ęncyklapedyâ imâ Petrusâ Broŭki», Minsk 2007, s. 247.

1. Artykuły i studia

W XXI wieku obserwujemy na Białorusi wzrost zainteresowania dorobkiem i osobą Gwagnina. Są organizowane tematyczne wystawy poświęcone kronikarzowi i jego utworom, na stronach bibliotek pojawiają się informacje o egzemplarzach jego dzieł w zasobach tych księżnic (szerzej będzie mowa o tym dalej). Na temat kronikarza i jego dzieł powstają artykuły prasowe, na przykład w 2012 roku na stronie internetowej „Издательский дом «Беларусь сегодня»” („Dom wydawniczy »Białoruś dziś«”) zamieszczono opracowanie Tatiany Zaharowej »Описание Европейской Сарматии«. Труд польского историка эпохи Средневековья Александра Гваньини („Kronika Europejskiej Sarmacji”. Praca historyka epoki średniowiecza Aleksandra Gwagnina)⁸, z kolei w 2023 roku na stronie vitebsk.biz – artykuł Stanisława Łacińskiego pt. *Алессандро Гваньини (Aleksander Gwagnin)*⁹.

Lew Gunin to bobrujsko-miński poeta, muzykolog, tłumacz, filozof, historyk, autor powieści i opowiadań rozgrywających się w Bobrujsku w latach sześćdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku, a także ogromnego i jedyne w swoim rodzaju dzieła historycznego o Bobrujsku (napisanego przy pomocy między innymi: krewnego autora, historyka Władimira Siergiejewicza von Posse, wybitnego białoruskiego historyka Anatolija Pietrowicza Gryckiewicza oraz innych krewnych – hrabiego Henryka Leszczyńskiego, barona von Rosen oraz brata autora Witalija). Pracę nad nim Gunin zakończył w 1985 roku, zaś w 2008 roku zamieścił ją na prywatnej stronie internetowej. Monografia ta zawiera obszerny rozdział o Gwagninie¹⁰. Warto zaznaczyć, że sporo uwagi badacz poświęcił określeniu bazy źródłowej kroniki Włocha. Zdaniem Gunina, kronikarz korzystał między innymi z prac Zygmunta Herbersteina, Alberta Schlichtinga, Macieja Strykowski, jezuita Antonia Posseviniego, listów Andrieja Kurbskiego, doniesień ambasadora weneckiego Ambrogio Contariniego, wysłannika papieskiego, z urodzenia Holendra Alberta Campenze, notatek podróżniczych włoskiego autora Raphaela Barberiniego, „Notatek” gwardzisty niemieckiego pochodzenia Heinricha von Stadena, szesnastowiecznych dyplomatów Elerta Krusego i Johanna Taubego. Podobne informacje znajdujemy też we wstępie do przekładu księgi moskiewskiej (dokonanego z łacińskiego wydania z 1578 roku) na język rosyjski, autorstwa Galiny Kozłowej. Tłumaczenie to ukazało się w 1997 roku¹¹.

⁸ T.N. Zaharova, „Описание Европейской Сарматии”. Труд польского историка эпохи Средневековья Александра Гваньини, <https://www.sb.by/articles/opisanie-evropeyskoy-sarmatii.html> [dostęp: 27.03.2025].

⁹ S. Łaciński, *Alessandro Gvan'ini*, <https://vitebsk.biz/news/47873/> [dostęp: 14.09.2024].

¹⁰ L. Gunin, *Aleksandr Gvan'ni, ital'anskij naëmnik-volontë, putešestvennik, istorik*, [w:] tenże, *Bobrujsk*, http://www.balandin.net/Gunin/Bobruisk/CHAPTER_4/a.gvagnini.htm [dostęp: 14.09.2024].

¹¹ Zob. A. Gvan'ini, *Opisanie Moskoviei*, przekł. G.G. Kozłova, Greko-latinskij kabinet Ŭ.A. Šičalina, Moskwa 1997.

Z 2008 roku pochodzi rozprawa białoruskiego literaturoznawcy i pisarza Jauhe-na Lecki *Падзеі і жарсці дзён мінулых: „Хроніка Еўрапейскай Сарматыі” Аляксандра Гван’іні* (*Wydarzenia i emocje minionych dni: „Kronika Sarmacyjej Europy” Aleksandra Gwagnina*)¹². Autor opisuje między innymi interesującą historię dotyczącą białoruskiego pisarza Jakuba Kołasa i kroniki Gwagnina (szereżej o tym niżej). Próbuje również odpowiedzieć na pytanie, dlaczego kronika nie została wydana na Białorusi ani w języku oryginalnym, ani w tłumaczeniu na język białoruski. Część rozprawy poświęcona jest ukraińskiemu przekładowi, którego dokonał Juryj Mycyk (wyd. 2007, wyd. 2 uzup. 2009)¹³ oraz egzemplarzom kroniki w zasobach białoruskich bibliotek.

Kwestię, dotyczącą autorstwa kroniki, poruszył dramaturg, literaturoznawca, profesor (obecnie kierownik Katedry Literaturoznawstwa Słowiańskiego na UMCS w Lublinie) Siergiej Kowalow w książce z 2010 roku *Шматмоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага эпохі Рэнесансу* (*Wielojęzyczna poezja Wielkiego Księstwa Litewskiego w okresie renesansu*)¹⁴. Dodajmy, że temat plagiatu (Aleksander Gwagnin – Maciej Strykowski) – jako kontrowersyjny – od dawna budzi zainteresowanie i wielokrotnie był podejmowany przez wielu historiografów i literaturoznawców z różnych krajów¹⁵.

12 Ā. Lecka, *Padzei i žarsci džėn minulyh: „Hronika Eŭrapejskaj Sarmatyi” Alāksandra Gvan’ini*, „Rod-nae Slova: štomesačny navukovy i metadyčny časopis” 2008, t. 8, s. 9–11.

13 O. Gvan’ini, *Hronika ėvrops’koj Sarmatii*, uporādkuvannā ta pereklad z pol’skoj Ū. Micika, Vidavničij dim «Kiėvo-Mogilāns’ka akademiā», Kiiv 2007, 2009². W 2010 roku ukazała się obszerna i szczegółowa recenzja owego wydania, której autorem jest białoruski badacz Aleś Brazgunou, zob. A. Brazgunoŭ, *Gvan’ini, Oleksandr. Hronika Ėvrops’koj Sarmatii*, „Belaruski Gistaryčny Aglād” 2010, t. 17, s. 303–312, https://www.belhistory.eu/wp-content/themes/ah/library/BHR17_2010.pdf [dostęp: 15.05.2025].

14 S. Kavalėŭ, *Šmatmoŭnaā paėziā Vālikaga Knāstva Litoŭskaga ėpohi Rėnesansu*, Knigazbor, Minsk 2010, s. 163–164.

15 Zob. m.in. J. Radziszewska, *Maciej Strykowski historyk-poeta z epoki Odrodzenia*, Uniwersytet Ślaski w Katowicach, Katowice 1978; Z. Wojtkowiak, *Maciej Strykowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kalendarium życia i działalności*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1990; O. Dāčok, *Problema avtorstva „Opisu Ėvrops’koj Sarmatii” v istoriografii*, [w:] *Osāgnennā istorii: Zbirnik naukovih prac’ na pošanu prof. Mikoli Pavloviča Koval’s’kogo z nagodi 70-riččā*, red. L. Vinar, Ĺ. Pasičnik, Ostroz’ka akademiā, Ukraīns’ke istorične tovaristvo, Ostrog–N’ŭ-Jork 1999, s. 251–262; J. Jurkiewicz, *Czy tylko plagiat? Uwagi w kwestii autorstwa „Sarmatiae Europae Descriptio (1578)”*, [w:] *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai: faktas, kontekstas, interpretacija*, red. A. Dubonis, Lietuvos istorijos instituto leidykla, Vilnius 2007, s. 67–96; Ū. Micik, *Vstup*, [w:] O. Gvan’ini, dz. cyt., s. 9–10; D.V. Karnauhov, *Istoriā russkikh zemel’ v pol’skoj hronografii konca XV – načala XVII vv.*, GPNTB SO RAN, Novosibirsk 2009; M. Kuran, *Spór o autorstwo „Sarmatiae Europae descriptio” a działalność translatorska Marcina Paszkowskiego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2011, t. 14, nr 2,

W 2017 roku ukazał się artykuł białoruskiego historyka, profesora Uniwersytetu Grodzieńskiego Wiktora Bielazarowicza pt. „*Беларускі след*” Аляксандра Гваньіні („*Białoruski ślad*” Aleksandra Gwagnina). Autor przedstawił tu dość szczegółowo życiorys Gwagnina i sylwetkę twórczą kronikarza, z naciskiem na jego kronikę i relacje ze Strykowskiem¹⁶.

Obszerny artykuł z 2018 roku pt. *Конструіруа „Другую Русь”: Образы „Руси” в историописании Великого княжества Литовского XVI–XVII веков* (Konstruując „Inną Rus’”: Obrazy „Rusi” w opisywaniu dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVII wieków) autorstwa pracownika Instytutu Historii NAN Białorusi w Mińsku Aleha Dziarnowicza zawiera rozdział *Историко-географического деления региона Александром Гваньини* (Podział historyczno-geograficzny regionu według Aleksandra Gwagnina)¹⁷.

W kwietniu 2014 roku w Mińsku odbyła się zorganizowana przez Narodową Bibliotekę Białorusi w ramach X Międzynarodowych czytań konferencja „Кніжная культура Беларусі XVI – сярэдзіны XVII ст.: да 440-годдзя выдавецкай дзейнасці Мамонічаў” („Kultura książki Białorusi XVI – połowy XVII wieku: do 440. rocznicy działalności wydawniczej Mamoniczów” – mowa tu o braciach Kuźmie i Łuce Mamoniczach, jako że przy ich domu w Wilnie w latach 1574–1623 istniała znana typografia „Dom Mamoniczów”).

Wygłoszone referaty zostały opublikowane w pokonferencyjnym tomie. Znajdujemy wśród nich dwa poświęcone kronikom Gwagnina. Autorem rozprawy *Вydанні XVI – пачатку XVII ст. гістарычнай хронікі Аляксандра Гваньіні ў фондах Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі* (Wydania XVI – początku XVII st. historycznej kroniki Aleksandra Gwagnina w zbiorach Biblioteki Narodowej Białorusi) jest pracownik Biblioteki Narodowej Białorusi Tatiana Zaharowa. Autorka opisała (co prawda, bardzo ogólnie) egzemplarze kroniki ze zbiorów Biblioteki Narodowej Białorusi, przy czym zwróciła uwagę na cechy szczególne i różnice dwóch egzemplarzy łacińskich oraz dwóch wydań polskojęzycznych kroniki¹⁸.

s. 9–23; Z. Wojtkowiak, Aleksander Gwagnin i Maciej Strykowski – dwaj autorzy jednego dzieła, Nauka i Innowacje, Poznań 2014.

16 V. Belazarovič, „*Belaruski sled*” Aläksandra Gvan’ini, [w:] Gosudarstva Central’noj i Vostočnoj Evropy v istoričeskoj perspektive: sbornik naučnyh statej po materialam meždunarodnoj naučnoj konferencii (Pinsk 24–25 noäbrä 2017 goda), red. R.B. Gagua, Vyp. 2, č. 2, Polesskij gosudarstvennyj universitet, Pinsk 2017, s. 85–87.

17 O. Dernovič, Konstruiuä „*Drugü Rus’*”: Obrazy «Rusi» v istoriopisanii Velikogo Knäžestva Litovskogo XVI–XVII vekov, [w:] Rossiä i Belarus’: istoriä i kul’tura v prošlom i v nastoäščem: materialy meždunarodnoj naučnoj konferencii „Rossievedenie i belorusovedenie v XXI veke: tradicionnye i novye tendencii v naučnyh issledovaniäh” (Smolensk, 11–12 oktâbrä 2018 g.), red. E.V. Kodin, Vyp. 4, Izdatel’stvo Smolenskogo gosudarstvennogo universiteta, Smolensk 2018, s. 74–89.

18 T. Zaharova, Vydanni XVI – pačatku XVII st. гістарычнай хронікі Aläksandra Gvan’ini ў fondah Nacyänał’naj bibліätëki Belarusi, [w:] Materyäly Mižnarodnyh knigaznaŭčyč čytannäü „Knižnaä

Autorem drugiej rozprawy pt. „Хроніка Еўрапейскай Сарматы” Аляксандра Гваньіні: кніжны помнік і гістарычная алузія” („Kronika Sarmacji Europskiej” Aleksandra Gwagnina: zabytek literacki i historyczna aluzja) jest literaturoznawca, badacz historii i kultury Białorusi Walery Gerasimow¹⁹. W artykule podjęto zagadnienie losów kroniki jako zabytku i historycznych aluzji do problemów geopolitycznych współczesnej Białorusi i państw sąsiednich, a także życia codziennego jej mieszkańców. Warto zacytować pochodzący z tej pracy ciekawy fragment o klasyku literatury białoruskiej Jakubie Kołasie (właśc. Kanstancinie Mickiewicz; 1882–1956), jako że wspomniana tu historia dotyczy również kroniki Gwagnina i często jest przywoływana w różnych białoruskich źródłach²⁰:

Акрамя апісання земляў Мсціслаўскага, Віцебскага і Полацкага ваяводстваў тут [w *Kronice ziemi ruskiej*, trzeciej księdze kroniki Gwagnina – dop. A.P.] утрымліваецца раздзел «Спосаб арання і сеяння ў тых ваяводствах Белаі Русі, якія к Вялікаму Княству Літоўскаму і межам Маскоўскім прылягаюць». І калі мы спытаем «Як Якуб Колас па-старажытнай тэхналогіі жыта вырошчваў?» – дык гэта якраз будзе алузія на дадзены сельскагаспадарчы раздзел. Бо ў 1952 г. народны пісьменнік дзялянку каля свайго дома засеяў вясной дзвюма часткамі аўса ў сумясі з адной часткай жыта. Восенню сабраў багаты ўраджай ячмяню, а наступнай вясной жыта – усё, як апісаў Гваньіні [...]»²¹.

Jauhen Lecka, w oparciu o wspomnienia najstarszego syna Kołasa – Daniły Mickiewicza, zawarte w jego książce *Любіць і помніць: Успамінае сын Якуба*

Kul'tura Belarusi XVI – sârêdziny XVII st.: da 440-goddzâ vydaveckaj dzejnasci Mamoničaŭ”. Minsk, 17–18 krasavika 2014 g., Nacyânal'naâ bibliâteka Belarusi, Minsk 2014, s. 158–162.

19 V. Gerasimaŭ, «Hronika Eŭrapejskaj Sarmatyi» Alâksandra Gvan'i: knižny pomnik i gistoryčnaâ alûziâ, [w:] *Matèryâly Mižnarodnyh knigaznaŭčyŭ čytannâŭ „Knižnaâ kul'tura Belarusi XVI – sârêdziny XVII st.: da 440-goddzâ vydaveckaj Dzejnasci Mamoničaŭ”*. Minsk, 17–18 krasavika 2014 g., Nacyânal'naâ bibliâteka Belarusi, Minsk 2014, s. 150–158.

20 Zob. np. Ŭ. Leonovič, *Kakie knigi hranâtsâ v otdele staropečatnyh i redkih izdanij Prezidentskoj biblioteki. Ėkzemplâr na million*, <https://www.sb.by/articles/ekzemplyar-na-million.html> [dostęp: 3.02.2025]; Ā. Lecka, dz. cyt., s. 10.

21 „Oprócz opisu ziem mściławskiego, witebskiego i połockiego województwa jest tu [w *Kronice ziemi ruskiej*, trzeciej księdze kroniki Gwagnina – dop. A.P.] rozdział *Sposób orania i siania w tych tam województwach Białej Rusi, ku Wielkiemu Księstwu Litewskiemu i granicom moskiewskim przyległych*. I kiedy zapytamy: »Jak Jakub Kołas według starożytnej technologii uprawiał żyto?« – to właśnie będzie aluzja do wspomnianego rozdziału o gospodarce rolniczej. Bowiem wiosną 1952 r. pisarz zasiał pole obok swojego domu mieszanką, składającą się z dwóch części jęczmienia i jednej części żyta. Jesienią zebrał niezwykle bogaty urodzaj jęczmienia, a kolejnej wiosny – żyta – a zatem wszystko zgodnie z tym, jak napisał Gwagnin [...]” [przekł. A.P.]. Zob. V. Gerasimaŭ, dz. cyt., s. 155.

Konaca (*Kochać i pamiętać: Wspomina syn Jakuba Kołasa*)²², stwierdza, że pisarz dowiedział się o tym dawnym i „sprytnym” sposobie na bogate plony z przekładu (wspomnianego już) Sapunowa ze zbioru *Полоцко-Витебская старина* (*Polocko-Vitebskaâ Starina*), możliwe też, że i z samego oryginału kroniki, której egzemplarze były wówczas dostępne w mińskich bibliotekach. Zainteresować się zaś *Kroniką Sarmacyjej europejskiej* – zdaniem tegoż badacza – Kołas mógł jeszcze przed rewolucją (1917) – jej fragmenty opublikowano bowiem w 1914 roku w gazecie „Наша ніва” („Nasza niwa”), przygotowywanej przez uczonego i polityka, badacza dawnej historii i literatury białoruskiej Wacława Łastouskiego²³. Z kolei Gerasimow przypuszcza, że Kołas mógł mieć pod ręką również zbiór dokumentów, które zostały wydane przez Instytut Historii Akademii Nauk BSSR w 1936 roku²⁴, gdzie także zamieszczono tłumaczenie tego rozdziału *Kroniki ziemi ruskiej*²⁵.

2. Egzemplarze kroniki i wystawy tematyczne

Przyjrzyjmy się teraz egzemplarzom kronik Gwagnina, znajdującym się w zasobach bibliotek Białorusi oraz różnym podejmowanym tam przedsięwzięciom, związanym z osobą kronikarza oraz jego dziełami. Omawiając woluminy, zwrócę uwagę – na ile to będzie możliwe – przede wszystkim na stan ich zachowania, cechy szczególne oraz znaki proveniencyjne. Wszystkie tego rodzaju badania dawnych i rzadkich druków (lub rękopisów) nie są błahym przedsięwzięciem. W tym przypadku ich efekty są istotne, szczególnie jako świadectwo dziejów i losów, a więc drogi konkretnego egzemplarza dzieła Gwagnina, ale nie tylko. Informacje te mogą okazać się przydatne również badaczom zajmującym się szeroko pojętą kulturą i historią książki oraz (wężziej, jednakowoż w aspekcie uniwersalnym) bibliotekoznawcom, mającym świadomość szczególnej roli zbiorów bibliotecznych jako interdyscyplinarnego medium w kształtowaniu świadomości ich użytkowników.

W Dziale Starodruków i Rzadkich Wydań (Адзел старадрукаў і рэдкіх выданняў) Prezydenckiej Biblioteki Republiki Białoruś (Прэзідэнцкая бібліятэка Рэспублікі Беларусь) znajdujemy *Kronikę ziemi ruskiej* – trzecią księgę polskiej kroniki z 1611 roku (sygn. 1381244). Biblioteka, poszerzając ciągle swoje zasoby, nabyła ten wolumen w początkach XX wieku w antykwariacie od znanego mińskiego bibliofila i historyka Rostisława Borowego. Wcześniejsze losy tego egzemplarza,

²² D. Mickevič, *Lûbic' i pomnic': Uspaminae syn Âkuba Kolasa*, Polymâ, Minsk 2000.

²³ Â. Lecka, dz. cyt., s. 9.

²⁴ Mowa o *Gistryâ Belarusi ũ dakumentah i materyâlah*, t. 1: IX–XVIII st., skl.: V.K. Ščarbakoŭ, K.ĭ. Kernażycki, D.ĭ. Daŭgâla, Vydavectva Akademii navuk BSSR, Minsk 1936, s. 133–136.

²⁵ Zob. V. Gerasimaŭ, dz. cyt., s. 155–156.

niestety, nie są znane²⁶. Pracownicy biblioteki są dumni z faktu posiadania owego starodruku i zachęcają czytelnika do zapoznania się z tym „важным историческим источником и памятником европейской историографии XVI–XVII вв.”²⁷ – fragment księgi (do s. 13) udostępniono na stronie biblioteki, w formie e-booka z efektem przewijania, co pozwala na samodzielne kontrolowanie oglądania²⁸.

Egzemplarz trzeciej księgi krakowskiego wydania kroniki z datą 1611 (sygn. 63.3(4)4) przechowywany jest również w Dziale Rzadkiej Książki (Аддзел рэдкай кнігі) Obwodowej Biblioteki im. Maksima Gorkiego w Brześciu (Брэсцкая абласная бібліятэка імя М. Горькага). Od 10 lutego 2024 roku w bibliotece funkcjonuje wystawa „Na przełomie wieków: losy i książki” („На переломе эпох: судьбы и книги”), poświęcona 490. rocznicy urodzin Gwagnina. Odwiedzający bibliotekę mają okazję do zapoznania się z tym egzemplarzem kroniki, a także z materiałami dotyczącymi życia i działalności kronikarza, prezentowanymi na wystawie²⁹.

Należy dodać, że trzy lata wcześniej (w 2021 roku) też biblioteka zainicjowała projekt „*Terra incognita*: zanurzenie w epokę” („*Terra incognita*: погружение в эпоху”), którego celem – jak podkreślają organizatorzy – było zwrócenie uwagi społeczeństwa na kulturę i historię książki, jak również promowanie biblioteki na turystycznej mapie obwodu brzeskiego oraz popularyzacja zbiorów bibliotecznych. W ramach tego interdyscyplinarnego projektu powstała między innymi seria sześciu filmów popularnonaukowych o wybitnych wydawcach, znaczących drukarniach oraz poszczególnych książkach i autorach. Każdy z nich prezentuje na tle historycznym pochodzące z XVI–XVIII wieku zabytki książkowe, które znajdują się w Dziale Rzadkiej Książki. Na uwagę zasługuje fakt, iż jeden z filmów poświęcono również Gwagninowi i jego kronikom. Z tej prezentacji dowiadujemy się między innymi, że egzemplarz trzeciej księgi ze zbiorów biblioteki pochodzi z księgozbioru Lecha Kokocińskiego (ur. 1944), współczesnego polskiego prawnika, wieloletniego pracownika Ministerstwa Kultury i Sztuki, słynnego numizmatyka i bibliofila. Świadczy o tym znajdujący się na wyklejce starodruku ekslibris kolekcjonera³⁰. Można zatem przypuścić, że egzemplarz ten trafił do zbiorów biblioteki w Brześciu stosunkowo niedawno.

²⁶ Por. Ū. Leonovič, dz. cyt., a także: Ā. Lecka, dz. cyt., s. 10; V. Gerasimaŭ, dz. cyt., s. 155.

²⁷ „Ważnym źródłem historycznym i zabytkiem historiografii europejskiej XVI–XVII wieku” [przekł. A.P.]. Zob. <https://preslib.org.by/aleksandr-gvanini-opisanie-evropeiskoi-sarmatii> [dostęp: 3.02.2025].

²⁸ Zob. https://preslib.org.by/uploads/17_left_text/mobile/index.html#p=1 [dostęp: 3.02.2025].

²⁹ Zob. <https://brl.by/by/archive/vystavka-na-perelome-epokh-sudby-i-knigi/#prettyPhoto> [dostęp: 3.02.2025].

³⁰ Zob. <https://brl.by/archive/terra-incognita-pogruzhenie-v-epokhu/> [dostęp: 8.02.2025].

W Zbiorze Rękopisów, Starodruków i Wydań Rzadkich (Фонд рукописей, старопечатных и редких изданий), w kolekcjach „Polonika”, „Radziwiliiana” oraz „Książka Białorusi XVI–XVIII wieków” („Палоніка”, „Радзівіліана”, „Кніга Беларусі XVI–XVIII стагоддзяў”) Biblioteki Narodowej Białorusi w Mińsku (Нацыянальная бібліятэка Беларусі) przechowywane są aż cztery woluminy całej kroniki Gwagnina – dwa w języku polskim i dwa w łacińskim. Wszystkie są wpisane do Państwowego Rejestru Zabytków Literackich Republiki Białoruś (Дзяржаўны рэестр кніжных помнікаў Рэспублікі Беларусь)³¹.

Obydwa egzemplarze krakowskiego wydania kroniki polskiej z 1611 roku (sygn. 094/12621K oraz 094/3006K) dostępne są w wersji elektronicznej³².

Warto zwrócić uwagę na pochodzącą z XIX wieku okładkę woluminu kroniki o sygn. 094/12621K. Została ona wykonana z pergaminu (na tekturze), na którym znajduje się rękopis muzyczny w dwóch kolorach: czarnym i czerwonym³³. Na górze grzbietu okładki umieszczono fragment czerwonej skóry ze złotym wytłoczeniem nazwiska autora: „Gwagnin”. Grzbiet książki jest w kolorze czerwonym³⁴. Egzemplarz jest uszkodzony: poszczególne kartki nie są przymocowane do bloku książki, papier jest luźny, brakuje też kart tytułowych kilku ksiąg oraz rycin na niektórych stronicach zabytku. Na poszczególnych kartkach widoczne są odręczne notatki atramentem. Na odwrocie ostatniej strony kroniki znajduje się prostokątna niebieska pieczęć „Государственная библиотека БССР имени Ленина” („Państwo-wa Biblioteka BSSR imienia Lenina”) – nazwa Biblioteki Narodowej Białorusi do 1992 roku³⁵. Z kolei na wyklejce górnej widnieje ekslibris heraldyczny Biblioteki Ordynacji Nieświeskiej, a na stronie 19 *Kroniki polskiej* – czerwona kwadratowa pieczęć: „Ordynacja Nieświeska Biblioteka № 3057”. Świadczy to o tym, iż egzemplarz ten pochodzi z księgozbioru Radziwiłłów. Warto w tym miejscu przypomnieć, że *Kronika Wielkiego Księstwa Litewskiego* została zadedykowana właśnie jednemu z przedstawicieli rodu Radziwiłłów, Mikołajowi Krzysztofowi „Sierotce”. Księgę tę otwiera wiersz (podpisany inicjałami M.P.) *Na zacny i starożytny klejnot Jaśnie Oświeconych Ich M[iłości] Książąt i Panów Radziwiłłów*, po którym następuje

31 Zob. <https://kp.nlb.by/catalog> [dostęp: 8.02.2025].

32 Zob. <https://elib.nlb.by:8070/viewer/html?metsID=128080&markID=BY-NLB-bro000166469> [dostęp: 10.02.2025]; https://elib.nlb.by:8062/mets/html?marcID=BY-NLB-bro000633368&fileName=094_3006k.html [dostęp: 16.09.2024].

33 Co ciekawe, identyczną oprawę posiada pochodzący również z kolekcji nieświeskiej jeden z trzech egzemplarzy z zasobów Biblioteki Narodowej Białorusi *Kroniki polskiej, litewskiej, żmudzkiej i wszystkich Rusi* Macieja Strykowski (sygn. 12PK28582K), co, zdaniem Galiny Kireejev, podkreśla wspólną tematykę tych dzieł. Zob. G. Kireeva, dz. cyt., s. 63.

34 Zob. też prace T. Zaharawej, *Wydawni XVI – paćatku XVII st. gistoryčnaŭ hroniki Alaksandra Gwan’ini... oraz „Opisanie Evropejskoj Sarmatii”...*

35 Nazwę biblioteki zmieniono 19 maja 1992 roku, rok po uzyskaniu przez Białoruś niepodległości i suwerenności państwowej.

list dedykacyjny prozą *Jaśnie Oświeconemu Panu, Panu Mikołajowi Krysztofowi Radziwiłowi, książęciu na Ołyce i Nieświeżu, hrabi na Szydłowcu i Mirze, wojewodzie wileńskiemu etc. etc., panu swemu miłościwemu*. Adresat dedykacji był też między innymi założycielem ordynacji, osobą ważną dla powstania i wzbogacania zbiorów biblioteki nieświeskiej³⁶. Ten egzemplarz kroniki trafił do Białoruskiej Narodowej Biblioteki najprawdopodobniej na początku 1941 roku, kiedy to pozostałą w Nieświeżu część zbiorów radziwiłowskich przewieziono do Mińska i przekazano wspomnianej bibliotece (wówczas: Bibliotece Akademii Nauk BSRR)³⁷.

Drugi egzemplarz polskiej kroniki Gwagnina (sygn. 094/3006K) jest oprawiony w skórę. Oprawa pochodzi z XVIII wieku. Wolumin jest w gorszym stanie w porównaniu z poprzednim. Posiada liczne defekty: brak dolnej okładki oprawy i grzbietu, podarte poszczególne karty, niektóre noszące ślady późniejszych napraw. W 2022 roku biblioteka dokonała kompletnej renowacji całego woluminu³⁸. Na górze wyklejki znajduje się trudna do odczytania, a tym bardziej datowania, rozwinięta zapiska w języku polskim wykonana atramentem. Wydaje się, że jest to przepis na lekarstwo przeciwko zapaleniu końskiemu. Pojawienie się tego rodzaju notatki na okładce dzieła o charakterze kroniki jest dość zaskakujące (w przeciwieństwie do książek dotyczących *stricte* medycyny, kulinariów czy życia codziennego³⁹). W tym przypadku powód jest raczej prozaiczny – najprawdopodobniej jeden z użytkowników tego egzemplarza kroniki (poprzedni właściciel?) zanotował tę recepturę celem zapamiętania. Tak to życie codzienne jednego z właścicieli egzemplarza Gwagninowej kroniki i jednocześnie jego ważne doświadczenia lekturowe przeplatały się. Na niektórych stronach znajdujemy także pisane odręcznie tuszem i ołówkiem glosy marginesowe oraz uzupełnienia fragmentów tekstu. Na stronie tytułowej znajduje się prostokątna niebieska pieczęć: „Государственная библиотека БССР имени Ленина” („Państwowa Biblioteka BSSR imienia Lenina”)⁴⁰. Jak widać, biblioteki, stan ich księgozbioru i notatki oraz znaki własności sygnowane na egzemplarzach ich zasobów odzwierciedlają historię najcenniejszych nawet książek i zmieniające się dzieje danego państwa.

36 Por. P. Buchwald-Pelcowa, *Biblioteka Nieświeska Radziwiłłów. Fakty, wątpliwości, pytania*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2011, R. 41, s. 7, 10.

37 Zob. G. Kireeva, dz. cyt., s. 61.

38 Zob. *Est’ knigi XVII veka. Vot kak v Nacional’noj biblioteke Belarusi restavriruūt redkie ěkzemplary (+ video)*, <https://www.nlb.by/content/news/library-news/est-knigi-xvii-veka-vot-kak-v-natsionalnoy-biblioteke-belarusi-restavriruyut-redkie-ekzemplary/> [dostęp: 21.03.2025].

39 Por. np. O. Guseva, *Noty własnościowe w księgozbiorze nieświeskim Radziwiłłów (ze zbiorów Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk)*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2011, R. 41, s. 51–52.

40 Zob. przyp. 32.

Jak już wspomniano, w Narodowej Bibliotece Białorusi przechowywane są także dwa egzemplarze napisanej w języku łacińskim kroniki Gwagnina z 1581 roku⁴¹. Choć należą do tej samej edycji, posiadają na stronach tytułowych różne ryciny. Jeden z tych woluminów (sygn. 096/2968K) jest dostępny w wersji online⁴². Jego oprawa, wykonana ze skóry na tekturze (pierwsza strona okładki) i pergaminu (tył), pochodzi z XIX wieku. Egzemplarz jest zdefektowany: kartki są uszkodzone przez pleśń, stwierdzamy też brak niektórych stron.

Na stronie tytułowej widnieją odręczne zapisy tuszem, pod tytułem dzieła: „Antonii Francisci Parisii”, zaś na dole strony: „Cyt. Wilens. S...” (dalsza część notki jest raczej nie do odczytania). Wyraz „Parisii” w pierwszej notatce mógłby teoretycznie oznaczać „w Paryżu” (możliwie miejsce zakupu książki?). Bardziej jednak prawdopodobne wydaje się, że zapis „Parisii” oddaje zlatynizowane nazwisko polskie w dopełniaczu: *Parisius*, gen. sg. *Parisii*. W mianowniku zlatynizowane nazwisko *Parisius* = pol. Parys lub Paryski. Może zatem chodzi o Antoniego Parysa h. Prawdzic (1776–1807), ucznia Szkoły Rycerskiej, późniejszego uczestnika powstania kościuszkowskiego i Legionów Dąbrowskiego, pułkownika Wojska Polskiego⁴³. Możliwe więc, że jednym z właścicieli tego egzemplarza był ów przedstawiciel zasłużonej i bogatej rodziny, obdarzonej tytułem hrabiowskim. Jeśli zaś chodzi o nazwisko Paryski, to znany jest Antoni Paryski (z domu Panek, 1865–1935) z Łowicza, drukarz, wydawca, dziennikarz, działacz polonijny⁴⁴, jednak należy raczej wątpić, że w omawianej notce proveniencyjnej chodzi właśnie o niego⁴⁵. Zapis odręczny na dole jest mało czytelny i niekoniecznie sporządzony w języku łacińskim. Skrót „Wilens.” z tej notatki może odnosić się do wyrazu „Wileński/a”. Na odwrocie ostatniej karty opisywanego egzemplarza, pod grawerowanym stemplem drukarskim znajduje się znana już nam pieczęć: „Государственная библиотека БССР имени Ленина” („Państwowa Biblioteka BSSR imienia Lenina”)⁴⁶.

Drugi egzemplarz kroniki łacińskiej (sygn. 094/394K) posiada w połowie skórzaną oprawę, z tyłu której znajduje się złote tłoczenie. Wolumin jest uszkodzony: papier na okładkach podarty, plamy, zacieki, ubytki spowodowane przez pleśń. Ten egzemplarz jest również interesujący ze względu na kilka notek proveniencyjnych.

41 Wyd. Apud Bernardum Albinum, Spira [Speyer] 1581.

42 Zob. https://elib.nlb.by:8062/mets/html?marcID=BY-NLB-br571869&fileName=094_2968k.html [dostęp: 8.02.2025].

43 Zob. J. Pachonński, *Parys Antoni*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Kraków, t. 25, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1980, s. 230.

44 Zob. W.H. Paryski, *Paryski Antoni*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Kraków, t. 25, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1980, s. 235–237.

45 W tym miejscu pragnę serdecznie podziękować Profesorowi Krzysztofowi Witczakowi za nieocenioną pomoc w rozwiązaniu skrótów i innych zapisów w języku łacińskim, znajdujących się na stronach tytułowych łacińskich egzemplarzy kroniki Gwagnina.

46 Zob. przyp. 32.

Otóż na stronie tytułowej znajduje się napis wykonany tuszem (przekreślony, być może zatem chodzi o wcześniejszego właściciela): „Ex libris Raphaelis Gaje[vi] Cap[ita]nei Gnesnensis”. Wyraz „Capnei” to forma skrócona od „Capitanei”. Nazwisko jest bardzo zamazane, ale może zapis brzmieć: Gaje[vi] (w dopełniaczu), choć pewności nie ma (łacińska forma Gajevius, Gajeuvius = pol. Gajewski). Chodzi niewątpliwie o Rafała Tadeusza z Błociszewa Gajewskiego h. Ostoja (1714–1776), starostę gnieźnieńskiego (w latach 1740–1759)⁴⁷. Podobny zapis „Ex libris Magnifici Raphaelis a Błociszewo Gajewski capitanei Gnesnensis 1745” pojawia się na książce Samuela Wysockiego (1706–1771) pt. *Tractatus de formandis epistolis iuxta normam veterum...* (Kraków 1743) wzmiankowanej w artykule Ryszarda Marciniaka⁴⁸. Można zatem stwierdzić, że postać byłego osiemnastowiecznego właściciela egzemplarza kroniki dzięki tym zapisom została zidentyfikowana.

Strona tytułowa omawianego woluminu kroniki zawiera jeszcze jeden zapis atramentem: „Alexis Kosinski” (zapewne kolejny poprzedni właściciel). Nie posiadamy wyczerpujących informacji o tej osobie. Prawdopodobnie żył on na przełomie XVIII i XIX wieku, w zachowanym bowiem w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie księgozbiorze Józefa Kalasantego Szaniawskiego (1764–1843) dzieło historyczne Krzysztofa Adama Rupertusa *Observationes ad historiae universalis* (wydane w Norymberdze w 1659 roku) jest opatrzone dedykacją: „Alexis Kosinski Szanownemu Kalasentemu Szaniawskiemu”⁴⁹. Z kolei exlibris Kosińskiego posiada jedno z dzieł autorstwa holenderskiego prawnika, dyplomaty i filozofa Hugo Grocjusza (Hugo Grotius, 1583–1645)⁵⁰. Być może chodzi tu o Aleksego Kosińskiego – autora druczku z 1809 roku pt. *Uwagi nad projektem o oszczędności na sesji sejmowej dnia 18. b. m. podanym*⁵¹, co byłoby sygnałem aktywności publicznej autora tych uwag.

Ponadto w trzech miejscach: na karcie tytułowej, na stronie [1] i na pierwszej stronie księgi pierwszej omawianego egzemplarza kroniki Gwagnina znajduje się owalna fioletowa pieczętka: „Библиотека Московского биржевого комитета” („Biblioteka Moskiewskiego Komitetu Giełdowego”). Biblioteka ta była szczególnie atrakcją Moskiewskiej Giełdy Papierów Wartościowych, a nawet jej dumą.

⁴⁷ Zob. W. Dworzaczek, *Gajewski Rafał Tadeusz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 7, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1948, s. 216.

⁴⁸ Zob. R. Marciniak, *Księgozbiór Augustyna Działyńskiego (1715–1759) wojewody kaliskiego*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 1976, z. 12, s. 222.

⁴⁹ E. Rose, *Księgozbiór Józefa Kalasantego Szaniawskiego zachowany w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, [w:] *Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi*. Warsztaty, red. B. Bieńkowska, t. 10, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1988, s. 48.

⁵⁰ Zob. S.J. Siennicki, *Les Elzevir de la Bibliothèque de l'Université Impériale de Varsovie*, Warszawa: Imprimerie du journal „Wiek” (de J. Noskowski) 1874, s. 143.

⁵¹ Zob. A. Kosiński, *Uwagi nad projektem o oszczędności na sesji sejmowej dnia 18. b. m. podanym*, s.n., Warszawa 1809.

Założona została w latach siedemdziesiątych XIX wieku, była najbogatszą wówczas z bibliotek w Rosji, jej zbiory liczyły kilkadziesiąt tysięcy tomów i warte były ponad 46 tysięcy rubli⁵². Została zlikwidowana po rewolucji październikowej (1917), a większość jej zasobów przekazano do Rosyjskiej Biblioteki Narodowej.

Podstawę, a z czasem główny trzon tej biblioteki, stanowił księgozbiór znanego rodu Najdionowych, przedsiębiorców moskiewskich, znanych z kultywowania tradycji kulturowych. Przedstawiciel trzeciego pokolenia rodziny – Nikołaj Najdionow (Николай Найдёнов, 1834–1905), wieloletni przewodniczący wspomnianego Moskiewskiego Komitetu Giełdowego – był również słynnym mecenasem oraz krajoznawcą, inicjatorem, wydawcą i autorem szeregu unikatowych publikacji na temat historii Moskwy i innych rosyjskich miast. Zebrał, przetłumaczył i opublikował liczne fragmenty opisów Moskwy z różnych dzieł cudzoziemców, którzy odwiedzali ją w XVI–XVIII wiekach⁵³. Biorąc pod uwagę powyższe informacje, wydaje się, że można – choć z ostrożnością (ze względu na brak jak dotąd potwierdzenia w znanych mi pracach) – wysunąć hipotezę, że Najdionow mógł w swojej pracy korzystać z kronik Gwagnina oraz że prezentowany egzemplarz pochodzi z jego własnych bądź rodzinnych zbiorów.

W 2006 roku w Narodowej Bibliotece Białorusi utworzono Muzeum Książki⁵⁴. W zbiorach biblioteki zgromadzono kilkadziesiąt tysięcy unikatowych rękopisów, starodruków i rzadkich książek z różnych okresów. Dzięki otwarciu tego muzeum zapewniono każdej zainteresowanej osobie dostęp do bogatych zasobów, aby można było zapoznać się z najciekawszymi egzemplarzami zgromadzonej kolekcji. Przeznaczono na to jedną dużą salę na trzecim piętrze biblioteki. Ekspozycja prezentuje jednocześnie około 300 eksponatów. W tym muzeum organizowane są też często wystawy poświęcone konkretnemu wydarzeniu historycznemu, autorowi czy też szczególnie interesującej książce.

I tak na przykład w 2012 roku odbyła się wystawa „В начале был Полоцк: к 1150-летию города” („Na początku był Połock: w 1150 rocznicę powstania miasta”), poświęcona najstarszemu miastu Białorusi – Połockowi. Przybliżała ona istotne wydarzenia z jego historii i ogólnie rozwoju kultury książki. Ekspozycja prezentowała źródła historyczne pochodzące z XIII–XVI wieku. Wśród nich: faksymilowe wydanie *Kroniki Radziwiłłów*, w której znajduje się pierwsza wzmianka o Połocku (862), wydania kronik z XVI wieku po łacinie i polsku:

⁵² Zob. D. Kondrat'ev, *Kak v Rossii birža stroilas'*, Moskowskaâ mežbankovskaâ valûtnaâ birža, Moskva 2001, s. 33.

⁵³ Por. *Iz istorii russkoj nacional'noj školy buhgalterskogo učeta i finansov Rossii*. Vypusk 161: *Najdënov N.A. – moskovskij predprinimatel' i bankir*, <https://www.ipbr.org/projects/history/161/> [dostęp: 27.03.2022].

⁵⁴ Zob. <https://www.nlb.by/content/uslugi/sotsiokulturnye-uslugi/muzej-knigi/> [dostęp: 20.03.2025]. O tym muzeum wspomina też L. Kowkiel, dz. cyt., s. 174.

Macieja Strykowskiego *Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkich Rusi* (1582), a także kronika Gwagnina (1581, 1611). Znajdują się w nich bowiem informacje o okresie wojny inflanckiej (1558–1583), podczas której Połock wielokrotnie stawał się obiektem podbojów⁵⁵.

Dwa lata później, z okazji 480. rocznicy urodzin pochodzącego z Italii kronikarza, zorganizowano ekspozycję „Выстава адной кнігі” („Wystawa jednej książki”), na której zaprezentowano wszystkie egzemplarze kroniki Gwagnina ze zbiorów biblioteki⁵⁶.

Warto w tym miejscu sięgnąć po informacje i opinie Tatiany Zaharowej, pracownika Biblioteki Narodowej Białorusi, która między innymi stwierdziła: „Асобнікі [...] гістарычнай хронікі Аляксандра Гваньіні займаюць годнае месца ў калекцыі палонікі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі і, безумоўна, выклікаюць цікавасць як з боку даследчыкаў, так і наведвальнікаў Музея кнігі бібліятэкі”⁵⁷.

Jak podaje Gerasimow, w 1975 roku jeden z hrabiów Hutten-Czapskich przekazał egzemplarz kroniki z 1581 roku (wydany w Spirze) Białoruskiej Bibliotece i Muzeum im. Franciszka Skoryny w Londynie (Беларуская бібліятэка і музей імя Францішка Скарыны). Ten wolumin pochodził z kolekcji Emeryka Hutten-Czapskiego (1828–1896), wybitnego uczonego, znanego kolekcjonera i bibliofila, założyciela biblioteki i muzeum w swojej posiadłości w Stańkowie (wieś na Białorusi, w obwodzie mińskim)⁵⁸. Imponująca kolekcja przedmiotów zgromadzonych przez Hutten-Czapskiego to przede wszystkim unikatowe zabytki numizmatyczne, jak też bardzo bogaty księgozbiór. Od 1903 roku ta kolekcja, którą jego spadkobiercy przekazali Miastu Kraków, włączona została do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie.

Łaciński egzemplarz kroniki z 1578 roku znajduje się również w Wojewódzkiej Bibliotece im. Karskiego w Grodnie (Гродзенская абласная навуковая бібліятэка імя Я.Ф. Карскага), zaś w Centralnej Naukowej Bibliotece im. Jakuba Kołasa NAN Białorusi (Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа НАН Беларусі) znajdują się dwa woluminy⁵⁹ wydanej w Lejdzie w słynnej Drukarni Elsevierów

55 Zob. https://www.nlb.by/content/news/book-exhibitions-nlb/v-nachale-był-polotsk-k-1150-letiyu-goroda_18016/ [dostęp: 20.03.2025].

56 Zob. <https://www.nlb.by/content/uslugi/sotsiokulturnye-uslugi/muзей-knigi/arkhiv-vystavok/vystavki-2014-g/vystavka-odnoy-knigi/> [dostęp: 20.03.2025]. O tej ekspozycji wspomina też L. Kowkiel, dz. cyt., s. 176–177.

57 „Egzemplarze [...] historycznej kroniki Gwagnina zajmują godne miejsce w kolekcji poloników Biblioteki Narodowej Białorusi i bezsprzecznie budzą zainteresowanie tak ze strony badaczy, jak i odwiedzających Muzeum Książki” [przekł. A.P.]. Por. T. Zaharava, *Vydanni XVI – pačatku XVII st. гістарычнай хронікі Алéксандра Гваньіні...*, s. 161.

58 Por. V. Gerasimaŭ, dz. cyt., s. 154–155.

59 Nb. na stronie tytułowej jednego z nich widnieje zapis: „Julianus Niemcewicz”.

w 1627 roku pracy w języku łacińskim pt. *Respublica sive status regni Poloniae, Lituaniae, Prussiae, Livoniae etc. diversorum autorum* (Państwo, czyli ustroj królestw polskiego, litewskiego, pruskiego, inflanckiego itd. na podstawie informacji różnych autorów), która zawiera fragment „O pochodzeniu narodu litewskiego i jego zwyczajach”, opracowany według kroniki Gwagnina⁶⁰.

Powyższe rozważania mają charakter rekonesansu, jednak już na tym etapie prac badawczych można stwierdzić, że postać Aleksandra Gwagnina oraz jego kronika w ostatnich dwóch dekadach stały się obiektem wzmożonego zainteresowania wśród białoruskich uczonych, czytelników i wszelkich instytucji. Przedstawiony właśnie przegląd wiedzy do wniosku, że we współczesnej Białorusi spuścizna historyka z Werony jest upowszechniana chętniej niż dorobek np. Macieja Strykowskiego albo Wojciecha Wijuka Kojałowicza, choć egzemplarze ich prac historiograficznych także znajdują się w białoruskich księżnicach. Badacze białoruscy często podkreślają, że kronika Gwagnina (zwłaszcza trzecia księga – *Kronika ziemi ruskiej*) była dla czytelnika zachodnioeuropejskiego pierwszym źródłem wiedzy o tamtych ziemiach, historii, kulturze i obyczajowości narodu białoruskiego, a w szczególności okręgów mścisławskiego, witebskiego i połockiego.

Bibliografia

- Buchwald-Pelcowa Paulina, *Biblioteka Nieświeska Radziwiłłów. Fakty, wątpliwości, pytania*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2011, s. 7–30.
- Diażok Oleg, *Badania nad życiem i twórczością kronikarza Aleksandra Gwagnina – polska, rosyjska i ukraińska historiografia do połowy XX wieku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2012, t. 7, s. 163–183.
- Diachok Oleh, *Doslidžennâ žyttâ i tvorčost' hronista Alessandro Gvan'ini vid seredini stolittâ (pol's'ka, ukraińs'ka i rosij's'ka istoriografija)*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria” 2020, t. 20, s. 142–153.
- Dworzaczek Włodzimierz, Gajewski Rafał Tadeusz, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 7, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1948, s. 216.

⁶⁰ Por. T. Abuhoŭskaâ, Ĺ. Synkova, *Kalekcyâ lacinamoŭnych vydannâŭ XV–XVII stagoddzâŭ ab Belarusi ŭ fondah Cêntral'naj navukovaj bibliâtêki Nacyânal'naj akadêmii navuk Belarusi*, [w:] *Belaruskâ kniŭka ŭ kantêksce susvetnaj kniŭnaz kul'tury u 2 č., č. 1*, vyp. 1, Minsk 2006, s. 227; Â. Lecka, dz. cyt., s. 10.

- Guseva Olga, *Noty własnościowe w księgozbiorze nieświeskim Radziwiłłów* (ze zbiorów Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk), „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2011, R. 41, s. 45–54.
- Jurkiewicz Jan, *Czy tylko plagiat? Uwagi w kwestii autorstwa „Sarmatiae Europae Descriptio” (1578)*, [w:] *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai: faktas, kontekstas, interpretacija*, red. A. Dubonis, Lietuvos istorijos instituto leidykla, Vilnius 2007, s. 67–96.
- Kireeva Galina, *Książki z nieświeskiej biblioteki Radziwiłłów w zbiorach Biblioteki Narodowej Białorusi*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2011, R. 41, s. 61–66.
- Kosiński Aleksy, *Uwagi nad projektem o oszczędności na sesji sejmowej dnia 18. b. m. podanym*, s.n., Warszawa 1809.
- Kowkiel Lilia, *Polskie księgozbiory i polonika w zbiorach białoruskich*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2017 (tom specjalny: *Polonika w zbiorach obcych*), s. 176–177.
- Kuran Michał, *Spór o autorstwo „Sarmatiae Europae descriptio” a działalność translatorska Marcina Paszkowskiego*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica” 2011, t. 14, nr 2, s. 9–23.
- Marciniak Ryszard, *Księgozbiór Augustyna Działyńskiego (1715–1759) wojewody kaliskiego*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 1976, z. 12, s. 199–235.
- Pachoński Jan, *Parys Antoni*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Kraków, t. 25, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1980, s. 230.
- Paryski Witold H., *Paryski Antoni*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Kraków, t. 25, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1980, s. 235–237.
- Pidłypczak-Majerowicz Maria, *Rarytasy bibliotek białoruskich*, <https://www.ebib.pl/2007/82/a.php?pidlypczak> [dostęp: 20.03.2025].
- Radziszewska Julia, *Maciej Strykowski historyk – poeta z epoki Odrodzenia*, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice 1978.
- Rose Elżbieta, *Księgozbiór Józefa Kalasantego Szaniawskiego zachowany w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, [w:] *Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi. Warsztaty*, red. B. Bienkowska, t. 10, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1988, s. 33–61.
- Siennicki Stanislas Joseph, *Les Elzevir de la Bibliothèque de l'Université Impériale de Varsovie*, Imprimerie du journal »Wiek« (de J. Noskowski), Warszawa 1874.
- Wojtkowiak Zbysław, *Aleksander Gwagnin i Maciej Strykowski – dwaj autorzy jednego dzieła*, Nauka i Innowacje, Poznań 2014.
- Wojtkowiak Zbysław, *Maciej Strykowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kalendarium życia i działalności*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1990.

- Abuhoŭskaâ Taccâna, Cynkova ĭryna, *Kalekcyâ lacinamoŭnyh vydannâŭ XV–XVII stagoddzâŭ ab Belarusi ŭ fondah Cêtral'naj navukovaj bibliâtêki Nacyânal'naj akadêmii navuk Belarusi*, [w:] *Belarускаâ kniga ŭ kantêksce susvetnaj kniŭžnaj kul'tury u 2 č., č. 1*, vyp. 1, Minsk 2006, s. 225–231.
- Belazarovič Viktar, „*Belaruski sled*” Alâksandra Gvan'ini, [w:] *Gosudarstva Central'noj i Vostočnoj Evropy v istoričeskoj perspektive: sbornik naučnyh statej po materialam meŭdunarodnoj naučnoj konferencii (Pinsk 24–25 noâbrâ 2017 goda)*, red. R.B. Gagua, Vyp. 2, č. 2, Polesskij gosudarstvennyj universitet, Pinsk 2017, s. 85–87.
- Brazgunoŭ Ales', Gvan'ini, Oleksandr. *Hronika Ėvropejs'koï Sarmatii*, „*Belaruski Gistaryčny Aglâd*” 2010, t. 17, s. 303–312; https://www.belhistory.eu/wp-content/themes/ah/library/BHR17_2010.pdf [dostêp: 15.05.2025].
- Čamârycki Vâčaslaŭ, *Magilëŭskaâ hronika*, [w:] *Vâlîkae Knâstva Litoŭskae. Ėncyklapedyâ ŭ dvuh tamah*, galoŭny rêdaktar G.P. Paškoŭ, wyd. 2, t. 2: *K–Â*, Vydavectva «Belarускаâ Ėncyklapedyâ imâ Petrusâ Broŭki», Minsk 2007, s. 247–248.
- Dâčok Oleg, *Problema avtorstva „Opisu Ėvropejs'koï Sarmatii” v istoriografii*, [w:] *Osâgnennâ istorii: Zbirnik naukovih prac' na pošanu prof. Mikoli Pavloviča Koval's'kogo z nagodi 70-rîččâ*, red. L. Vinar, ĭ. Pasičnik, Ostroz'ka akademiâ, Ukraïns'ke istorične tovaristvo, Ostrog–N'û-Jork 1999, s. 251–262.
- Dernovič Oleg, *Konstruiruâ «Drugû Rus'»: Obrazy «Rusi» v istoriopisanii Velikogo Knâŭestva Litovskogo XVI–XVII vekov*, [w:] *Rossiâ i Belarus': istoriâ i kul'tura v prošlom i v nastoâščem: materialy meŭdunarodnoj naučnoj konferencii „Rossievedenie i belorusovedenie v XXI veke: tradicionnye i novye tendencii v naučnyh issledovaniâh” (Smolensk, 11–12 oktâbrâ 2018 g.)*, red. E.V. Kodin, Vyp. 4, Izdatel'stvo Smolenskogo gosudarstvennogo universiteta, Smolensk 2018, s. 74–89.
- Est' knigi XVII veka. Vot kak v Nacional'noj biblioteke Belarusi restavriruût redkie êkzemplâry (+ video)*, <https://www.nlb.by/content/news/library-news/est-knigi-xvii-veka-vot-kak-v-natsionalnoj-biblioteke-belarusi-restavriryut-redkie-ekzemplyary/> [dostêp: 21.03.2025].
- Gerasimaŭ Valery, «*Hronika Eŭrapejskaj Sarmatyi*» Alâksandra Gvan'ini: kniŭŭny pomnik i gistaryčnaâ alûziâ, [w:] *Materyâly Miŭžnarodnyh knigaznaŭčyŭ čytannâŭ „Kniŭžnaâ kul'tura Belarusi XVI – sârêdziny XVII st.: da 440-goddzâ vydaveckaj Dzejnasci Mamoničaŭ”*. Minsk, 17–18 krasavîka 2014 g., Nacyânal'naâ bibliâtêka Belarusi, Minsk 2014, s. 150–158.
- Gistoryâ Belarusi ŭ dakumentah i materyâlah*, t. 1: IX–XVIII st., skl.: V.K. Ščarbakoŭ, K.ĭ. Kernaŭycki, D.ĭ. Daŭgâla, Vydavectva Akademii navuk BSSR, Minsk 1936, s. 133–136.
- Gunin Lev, Aleksandr Gvan'ni, italânskij naêmnik-volontër, puteŭšestvennik, istorik, [w:] L. Gunin, *Bobrujsk*, http://www.balandin.net/Gunin/Bobruisk/CHAPTER_4/a.gvagnini.htm [dostêp: 14.09.2024].

- Gvan'ini Aleksandr, *Opisanie Moskovii*, przekł. G.G. Kozlova, Greko-latinskij kabinet Ŭ.A. Šičalina, Moskva 1997.
- Iz istorii russkoj nacional'noj školy buhgalterskogo učeta i finansov Rossii. Vypusk 161: *Najdženov N.A. – moskovskij predprinimatel' i bankir*, <https://www.ipbr.org/projects/history/161/> [dostęp: 27.03.2022].
- Karnauhov Dmitrij Vladimirovič, *Istoriâ russkikh zemel' v pol'skoj hronografii konca XV – načala XVII vv.*, GPNTB SO RAN, Novosibirsk 2009.
- Kavalëŭ Sârgej, *Šmatmoŭnaâ pažziâ Vâlikaga Knâstva Litoŭskaga èpohi Rènesansu*, Knìgazbor, Minsk 2010.
- Kondraťev Dmitrij, *Kak v Rossii birža stroilas'*, Moskovskaâ mežbankovskaâ valûtnaâ birža, Moskva 2001.
- Laciński Stanisław, *Alessandro Gvan'ini*, <https://vitebsk.biz/news/47873/> [dostęp: 14.09.2024].
- Lecka Äŭgen, *Padzei i žarsci dzën minulyh: „Hronika Eŭrapejskaj Sarmatyi” Alâksandra Gvan'ini*, „Rodnae Slova: štomesâčny navukovy i metadyčny časopis” 2008, t. 8, s. 9–11.
- Leonovič Ŭliana, *Kakie knigi hranâtsâ v otele staropečatnyh i redkih izdanij Prezidentskoj biblioteki. Ėkzemplâr na million*, <https://www.sb.by/articles/ekzemplyar-na-million.html> [dostęp: 3.02.2025].
- Mickevič Danila, *Lûbic' i pomnic': Uspaminae syn Äkuba Kolasa*, Polymâ, Minsk 2000.
- Sobolevskij Aleksej Ivanovič, *Perevodnaâ literatura Moskovskoj Rusi XIV–XVIII vekov: Bibliografičeskie materialy*, Tipografiâ Imperatorskoj Akademii Nauk, Sankt-Peterburg 1903.
- Zaharava Taccâna, „*Opisanie Evropejskoj Sarmatii*”. *Trud pol'skogo istorika èpohi Srednevekovâ Aleksandra Gvan'ini*, <https://www.sb.by/articles/opisanie-evropejskoj-sarmatii.html> [dostęp: 27.03.2025].
- Zaharava Taccâna, *Vydannii XVI – pačatku XVII st. gistaryčnaj hroniki Alâksandra Gvan'ini ŭ fondah Nacyânal'naj bibliâteki Belarusi*, [w:] *Materyâły Mižnarodnyh knìgaznaŭčyŭ čytannâŭ „Knìžnaâ Kul'tura Belarusi XVI – sârèdziny XVII st.: da 440-goddzâ vydaveckaj dzejnasci Mamoničaŭ”*. Minsk, 17–18 krasavika 2014 g., Nacyânal'naâ bibliâteka Belarusi, Minsk 2014, s. 158–162.

Anna Petlak doktor, historyk literatury i edytor, pracownik Zakładu Literatury Dawnej, Edytorstwa i Nauk Pomocniczych Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Łódzkiego. Autorka monografii (w tym edycji krytycznych dzieł Wincentego Ig-nacego Marewicza), artykułów naukowych, współautorka i redaktor naukowy to-mów z serii „Prace Katedry Edytorstwa Wydziału Filologicznego UŁ”. Kierownik indywidualnego grantu NCN *Edycje krytyczne ze wstępem dzieł wierszem i pro-zą W.I. Marewicza (1755–1822)*; wykonawca w grantach: MNiSW *Czytanie poetów*

polskiego oświecenia. Krasicki – Naruszewicz – Trembecki – Karpiński, kierownik prof. dr hab. B. Mazurkova; MEiN *Józef Wybicki: literat – obywatel – polityk. W dwusetną rocznicę śmierci pisarza*, kierownik prof. dr hab. B. Mazurkova; NPRH *Edycja krytyczna „Sarmatiae Europaeae descriptio” i „Kroniki Sarmacyjej europejskiej” Aleksandra Gwagnina*, kierownik dr hab. prof. UŁ M. Kuran. Członek Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym. Główne zainteresowania naukowe: literatura polska oświecenia, edytorstwo naukowe tekstów dawnych; polsko-ukraińskie związki literackie w XVIII i XIX wieku.